

## PROBLEMATICA DIFERENȚELOR DE GEN ÎN DEZVOLTAREA MORALĂ

CRISTINEL SOCIU\*

Universitatea de Stat din Tiraspol

### Abstract

The issue of gender differences in moral development has generated a rich literature. In the history of research focused on this dimension, the book *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, published by American researcher C. Gilligan, represented a turning point. With a social and cultural vision strongly impregnated by the feminist orientation, Gilligan has critically discussed L. Kohlberg's theory of the universal stages of the development of moral judgments. Reproaching Kohlberg for having built his approach on a typically masculine set of moral values, Gilligan offered a compelling argument that men promote the morality of justice and fairness when deciding what facts or actions are morally acceptable, while women are concerned about the morality that highlights their caring and compassion towards others, respectively their responsibility towards the well-being of themselves and of others. However, the results of empirical studies that have harnessed Gilligan's vision are not yet conclusive. This paper discusses the issue of gender differences in the field of moral development, analyzing it through the lens of C. Gilligan's contribution and the results of the studies that were stimulated by her work.

**Cuvinte-cheie:** dezvoltare morală, diferențe de gen, teoria lui C. Gilligan.

**Keywords:** moral development, gender differences, C. Gilligan's theory.

### 1. INTRODUCERE

Investigațiile și teoria lui L. Kohlberg (1976, 1981, 1984) au generat un interes considerabil din partea cercetătorilor din domeniul psihologiei dezvoltării, a sociologilor și a filosofilor care s-au preocupat de problematica moralei și a moralității. Timp de câteva decenii, teoria dezvoltării judecăților morale elaborată de către Kohlberg a reprezentat principala paradigmă a studiilor care s-au preocupat de dezvoltarea morală la vârsta copilăriei și a adolescenței. De asemenea, metoda dilemelor morale, pe care Kohlberg a utilizat-o pentru evaluarea nivelului dezvoltării judecăților morale, s-a răspândit larg în rândul cercetătorilor care s-au interesat de problematica dezvoltării morale.

În sens general, *judecata morală* (engl. *moral judgment*) este definită ca procesul prin care o persoană evaluează și decide ce anume este corect sau nu din

---

\*Doctorand, Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul la Chișinău), str. Ghenadie Iablocikin, nr. 5, Chișinău, Republica Moldova, 2069; E-mail: fr\_sociucristinel@yahoo.it.

punct de vedere moral (Callo, 2014). Denumită alternativ prin termenul *raționament moral* (engl. *moral reasoning*), judecata morală delimitează, în primul rând, o judecată de valoare care contribuie la determinarea scopurilor acțiunilor unei persoane în temeiul valorilor morale, la care se adaugă evaluarea calității propriilor atitudini și comportamente și a conduitei altora prin prisma unor criterii, norme, principii și aspirații morale.

L. Kohlberg, C. Gilligan, J. Piaget, E. Turiel sunt o parte dintre autorii de referință în literatura care s-a preocupat de problematica dezvoltării morale de-a lungul vieții. Contribuțiile de ordin conceptual ale acestor autori constau, în primul rând, în efortul de a argumenta și a descrie dezvoltarea morală în termeni referitori la stadii calitative, conflicte interne, tranziții și reorganizări structurale. Valorificând ideile de factură constructivistă inspirate de lucrările unor filosofi și sociologi, precum J. M. Baldwin, É. Durkheim sau G. H. Mead și efectuând mai multe studii încă de la începutul anilor 1950, Kohlberg (1981) a diferențiat și a descris șase stadii ale dezvoltării raționamentelor morale, care au fost organizate pe trei niveluri: a) *moralitatea preconvențională* – stadiul ascultării și al supunerii față de autoritatea adulților, respectiv stadiul hedonismului instrumental naiv; b) *moralitatea convențională* – stadiul bunelor relații („copilului bun și ascultător”), respectiv stadiul ordinii și al datoriei față de respectarea convențiilor și a legilor și c) *moralitatea postconvențională* – stadiul drepturilor individuale și al contractului social, respectiv stadiul principiilor individuale de conduită (moralitatea autonomă care are la bază etica universală). Lui Kohlberg i se recunoaște meritul de a fi primul cercetător care a introdus o metodă sistematică pentru evaluarea judecății morale în rândul copiilor și al adolescenților, prin prezentarea în interviurile realizate cu subiecți de sex masculin a unor dileme, dintre care fiecare ridică o problemă morală specifică. *Dilemele morale* constau în descrieri concise ale unor situații sau evenimente de viață variate care includ unul sau mai mulți actori (agenți ai acțiunilor) și au anumite semnificații etice (Olaru, 2015). Materialele oferite spre lectură participanților la studiile experimentale prezintă situații de viață conflictuale construite astfel încât să provoace evaluări și opinii divergente cu privire la corectitudinea sau acceptabilitatea morală a anumitor fapte și acțiuni. Valorificând această metodă calitativă pentru evaluarea stadiului dezvoltării judecăților morale, Kohlberg a colectat de-a lungul mai multor ani un cumul de dovezi care i-au permis să argumenteze că dezvoltarea stadială a capacității de a emite judecăți morale se află într-o strânsă legătură cu progresul în domeniul cognitiv și cu tendința indivizilor de a se angaja în *pattern*-uri comportamentale morale. Extinzând munca lui J. Piaget care a studiat dezvoltarea morală a copiilor cu vârste până la 12–13 ani, Kohlberg a stabilit că procesul dezvoltării morale privește, în principal, ideile despre dreptate și continuă de-a lungul întregii vieți a individului uman (Kohlberg, 1976, 1981).

Kohlberg (1968, 1976) a adâncit și a rafinat problematica moralității autonome, pe care a inițiat-o Piaget. Trei aspecte au jalonat gândirea binecunoscutului psiholog elvețian și au concentrat eforturile acestuia de a explica cum anume copiii judecă din punct de vedere moral: modul în care copiii înțeleg regulile, percepția

responsabilității morale, respectiv modul în care copiii evaluează pedepsele în raport cu natura faptelor pe care o persoană le-a săvârșit și cu principiile și normele morale (Bee, 1997). În urma chestionării mai multor grupuri de copii (cu vârste cuprinse între 5/6 și 12/13 ani) pe marginea unor povestioare care prezentau situații din viața de zi cu zi, în care anumite fapte de conduită ale unui copil încălcau interdicțiile/regulile impuse de către adulți, Piaget a ajuns la concluzia că gândirea pe care copiii o au despre conduita morală se dezvoltă în două etape majore care pot fi legate de stadiul preoperațional, respectiv de cel al operațiilor concrete ce au fost descrise pentru domeniul dezvoltării cognitive (Bee, 1997; Papalia și Wendkos-Olds, 1992). Primul stadiu este *moralitatea bazată pe constrângere* (denumit și *moralitatea heteronomă*, de la gr. *heteros* – altul). Al doilea stadiu implică *moralitatea bazată pe cooperare* (sau *moralitatea autonomă*). Moralitatea autonomă se caracterizează prin instalarea flexibilității în domeniul judecăților morale. Pe măsură ce copiii cresc și interacționează mai mult cu alți copii și cu adulții, gândesc din ce în ce mai puțin egocentric (este vorba despre achiziționarea alocentrismului). Este vârsta la care copiii intră în contact din ce în ce mai frecvent cu o varietate de puncte de vedere, dintre care multe contrazic ceea ce au învățat în familie. Cu timpul, copiii ajung la concluzia că nu întotdeauna există doar un singur standard moral absolut și fix și că regulile sunt stabilite de către oameni și pot fi schimbate (Papalia și Wendkos-Olds, 1992). Unii dintre copii conștientizează faptul că ei înșiși pot schimba anumite reguli și că standardele moralității sunt mai largi. Copiii încep să se chestioneze mai atent cu privire la intențiile care au stat în spatele acțiunii unei persoane despre care alții consideră că nu s-a comportat într-o manieră morală. De asemenea, este vârsta la care copiii încep să creadă că pedeapsa pe care cineva care s-a comportat într-un mod imoral trebuie să o primească este necesar să fie adecvată conduitei acelei persoane și circumstanțelor în care aceasta s-a aflat, nu să fie aplicată fără o analiză atentă a situației în cauză. Copiii sunt, așadar, pe calea formulării propriilor coduri morale. Această viziune a dat naștere unui dialog foarte productiv asupra implicațiilor filosofice pe care le are calitatea dezvoltării morale de-a lungul vieții (Kohlberg, 1976; Kohlberg, Levine și Hower, 1983).

Teoria dezvoltării morale propusă de către Kohlberg (1968, 1976, 1981, 1984) a fost susținută prin studii empirice efectuate pe eșantioane de adolescenți americani de sex masculin. Unul dintre aceste eșantioane a fost urmărit timp de peste 20 de ani, pentru a se investiga modul în care evoluează raționamentele morale (cf. Kohlberg, 1968). Unele dintre constatările sale au fost replicate în studii realizate pe eșantioane de adolescenți și adulți din alte țări decât SUA. J. R. Snarey (1985) a realizat o sinteză și o analiză critică a rezultatelor acestor studii. Autorul la care ne-am referit a adus mai multe argumente în sprijinul caracterului universal al stadiilor dezvoltării morale.

Modelul teoretic propus de către Kohlberg (1976, 1981, 1984) a fost unul dintre cele mai influente în domeniul psihologiei dezvoltării și în cel al educației morale. Totuși, acestuia i s-au adus numeroase critici de ordin conceptual și metodologic (Gilligan, 1982; Shweder, Mahapatra și Miller, 1987; Snarey, 1985). Una dintre ele a vizat faptul că a ignorat problematica diferențelor de gen în

domeniul orientării morale (Gilligan, 1977, 1982). Prezentul articol realizează o scurtă incursiune în chestiunea diferențelor de gen în domeniul dezvoltării morale de-a lungul vieții.

## 2. DIFERENȚE DE GEN ÎN DOMENIUL DEZVOLTĂRII MORALE

Problematica diferențelor de gen în domeniul raționamentului moral, precum și în cel al orientării morale a fost una dintre cele mai fierbinți controverse din psihologia dezvoltării. Mulți critici au atacat ideea lui S. Freud, potrivit căreia femeile, ca urmare a naturii lor biologice, ar fi inferioare bărbaților din punct de vedere moral (cf. Papalia și Wendkos-Olds, 1992). La rândul ei, teoria lui Kohlberg nu a făcut decât să alimenteze disputa, deoarece s-a bazat exclusiv pe valorile morale ale bărbaților și pe eșantioane constituite din băieți de diferite vârste. Kohlberg însuși recunoaște că teoria sa acoperă dezvoltarea raționamentului moral doar în ceea ce privește chestiunile referitoare la dreptate și echitate. Această arie de cuprindere nu se referă și la moralitatea feminină. Cercetătoarea americană C. Gilligan a adus argumente în favoarea necesității investigării raționamentului moral și în relație cu valori tipic feminine, precum empatia sau grija și atenția față de trebuințele celorlalți. Unele studii care au vizat stadiile dezvoltării raționamentului moral au raportat diferențe semnificative între subiecții de sex masculin și cei de sex feminin, care îi favorizau pe subiecții de sex masculin (Baumrind, 1986; Bussey și Maugham, 1982; Ford și Lowery, 1986; Gibbs, Arnold și Burkhart, 1984). Altele nu au identificat deosebiri substanțiale nici în ceea ce privește stadiul dezvoltării raționamentului moral, nici în ceea ce privește orientarea morală predominantă a subiecților de sex masculin și a celor de sex feminin, adică modelele explicative bazate pe grija față de alții sau pe dreptate și corectitudine, care sunt utilizate pentru a justifica acțiunile protagoniștilor din dilemele morale ipotetice (Al-Ansari, 2002; Derryberry *et al.*, 2007; Jaffee și Hyde, 2000; Thoma, 1986; Walker, 1984, 1991).

Trecerea în revistă a literaturii pe problematica dezvoltării morale a subiecților de toate vârstele, care a fost realizată de către L. J. Walker, nu a identificat o diferență globală semnificativă în ceea ce privește nivelul (stadiul) raționamentului moral (Walker, 1984). În total, au fost analizate 80 de studii care s-au bazat pe teoria lui Kohlberg și care au inclus copii, adolescenți și adulți aflați în diferite stadii ale dezvoltării judecății morale. Au fost identificate anumite diferențe doar în câteva studii realizate pe eșantioane de copii sau adolescenți. Acestea au favorizat fetele în copilărie și la începutul adolescenței, iar pe băieți la sfârșitul adolescenței și la începutul perioadei adulte. Mai mult, Walker (1984) a descoperit că, în studiile analizate, nici fetele, nici băieții aflați la vârsta adolescenței nu ajunseseră la stadiul judecăților morale bazate pe principii individuale de conduită. De asemenea, diferențe modeste (care îi favorizau pe bărbați) au fost identificate în câteva studii realizate în populația de adulți, dar

aceste rezultate au fost explicate prin intervenția variabilelor referitoare la educație și ocupație (în acele studii, bărbații aveau, în general, un nivel mai bun al educației și *status*-uri ocupaționale superioare celor deținute de către femei). Într-o altă lucrare, Walker (1991) a adus argumente convingătoare, potrivit cărora diferențele de gen în domeniul judecății morale pot fi explicate, mai degrabă, prin deosebirile în ceea ce privește conținutul dilemelor care sunt utilizate pentru evaluarea stadiului dezvoltării în care se află un subiect (adolescent sau adult). Cu alte cuvinte, conținutul dilemelor reprezintă un predictor mai bun al orientării morale și al stadiului raționamentului moral decât este variabila referitoare la sexul subiecților care judecă dilemele. Într-un studiu comparativ, Walker, de Vries și Trevethan (1987) au clasificat răspunsuri ale copiilor la dileme morale în funcție de conceptul referitor la echitate, utilizat de către Kohlberg și de criteriul bunătății (orientarea spre grija manifestată față de alte persoane aflate în suferință) propus de către C. Gilligan. Autorii nu au identificat diferențe semnificative între băieți și fete, în ceea ce privește răspunsurile la dileme ipotetice (cum este cea a lui Heinz) sau dileme care aveau la bază situații din viața reală a copiilor. În a doua parte a aceluiași studiu, care a vizat diferențele de gen în domeniul orientării (valorilor) morale, autorii au investigat un grup de adulți, utilizând atât dileme generate de către subiecți, care se bazau pe viața reală, cât și dileme standardizate propuse de Kohlberg. Analizând datele comparative, autorii au concluzionat că diferențele dintre femei și bărbați în ceea ce privește orientarea spre dreptate și justiție sau spre grija manifestată față de ceilalți exprimă, mai degrabă, un artefact metodologic și mai puțin o deosebire existentă în realitate. Atunci când subiecții au avut de analizat dileme ale căror conținuturi implicau relații personale semnificative (așadar, dileme care aveau la bază viața reală), bărbații și, mai ales, femeile au exprimat mai mult orientarea spre grija față de ceilalți. În schimb, atunci când dilemele se refereau la persoane sau grupuri de persoane pe care subiecții nu le cunoșteau sau la situații de viață care nu erau relevante pentru ei (așadar, dileme ipotetice), femeile și, mai ales, bărbații s-au evidențiat prin tendința de a se orienta către dreptate și justiție.

### 3. EXPLICAȚII PENTRU DIFERENȚELE DE GEN ÎN DEZVOLTAREA MORALĂ. CONTRIBUȚIA LUI C. GILLIGAN

Într-o serie de lucrări de referință, C. Gilligan a argumentat că bărbații și femeile par să privească chestiunile morale în feluri diferite, să definească moralitatea prin lentila unor standarde diferite și să-și bazeze deciziile morale pe valori distincte (Gilligan, 1977, 1982; Gilligan și Attanucci, 1988). Gilligan (1982) a susținut că abordarea lui Kohlberg cu privire la dezvoltarea morală s-a bazat foarte mult pe valori tipic masculine, neluând în calcul și preocupările, respectiv perspectivele morale pe care le au femeile. Observația autoarei, profesor la Universitatea din New York care avea o orientare ideologică feministă, a avut la

bază expectanțele pe care societățile vestice le au de la bărbați, respectiv de la femei. Astfel, din partea bărbaților se așteaptă mai multă asertivitate și independență în judecăți și acțiuni, în timp ce femeile sunt percepute prin capacitatea lor de a avea grijă să asigure starea de bine a altora și de a se sacrifica, pentru a crea confortul fizic și emoțional al copiilor, partenerilor de viață și al celorlalți membri ai familiei extinse. Prin urmare, pentru o femeie, dilema morală centrală duce către conflictul dintre propriile ei dorințe și satisfacerea trebuințelor celorlalți, chestiune pe care abordarea conceptuală și metodologică a lui Kohlberg nu a luat-o în calcul.

Pe lângă faptul că eșantioanele de subiecți pe care Kohlberg a lucrat au fost constituite exclusiv din băieți, Gilligan (1982) i-a reproșat faptul că a pus accentul pe dreptate și echitate ca factori determinanți ai raționamentului moral. După Gilligan, ar exista două orientări morale distincte, și anume dreptatea și bunătatea față de ceilalți, fiecare având la bază propria sa regulă fundamentală. Astfel, dreptatea presupune să nu te porți cu altcineva în mod inechitabil, în timp ce bunătatea implică să nu lași pe altcineva să sufere. Atât băieții, cât și fetele învață ambele principii în cursul socializării și al educației timpurii, însă fetele manifestă predispoziția spre empatia față de ceilalți și grija în relațiile interpersonale (trăsături incluse în stereotipul cultural despre femei, cărora le este caracteristică sensibilitatea emoțională), în timp ce băieții au tendința de a se orienta mai mult spre dreptate și respectarea legilor. Această deosebire explică diferențele dintre fete și băieți, în ceea ce privește modul în care percep și analizează faptele și acțiunile personajelor din dilemele morale, dar și al persoanelor din viața reală. O altă critică pe care Gilligan a adus-o abordării lui Kohlberg a fost că a subestimat maturitatea de care subiecții de sex feminin sunt capabili în domeniul raționamentelor morale. Potrivit lui Gilligan, judecățile morale ale fetelor aflate la vârsta adolescenței, care, de obicei, se încadrează în stadiul al treilea descris de Kohlberg (moralitatea relațiilor interpersonale), reprezintă, de fapt, o orientare morală diferită de cea a băieților (ale căror raționamente se încadrează în moralitatea legii și a ordinii caracteristică stadiului IV), nicidecum o orientare mai puțin matură. Mai precis, Gilligan a susținut că, în vreme ce moralitatea băieților este orientată mai mult spre reguli, drepturi și sine ca factor autonom, cea a fetelor este structurată prin prisma grijii și a responsabilității față de alții, trebuința de a evita răul și prin sinele văzut ca parte integrantă a relațiilor interpersonale. Este posibil ca această dimensiune a moralității feminine să fi fost subestimată și pentru faptul că cei mai proeminenți teoreticieni ai dezvoltării morale au fost bărbați.

Există unele dovezi care vin în sprijinul extinderii conceptuale pe care Gilligan a realizat-o pentru domeniul dezvoltării morale. Astfel, într-un studiu care a investigat mai mulți băieți și fete de vârstă adolescentină, au fost utilizate diferite dileme morale, evidențiindu-se faptul că băieții și fetele sunt orientați atât spre dreptate, cât și spre grija față de alții, deși fetele tind să se concentreze asupra grijii și a responsabilității în relațiile interpersonale mai mult decât o fac băieții (Gilligan și Attanucci, 1988). Totuși, indiferent de vârstă, *pattern*-urile răspunsurilor pe care

subiecții de sex masculin și cei de sex feminin le elaborează în cazul dilemelor morale variază în funcție de contextele situaționale în care sunt evaluate orientările morale referitoare la dreptate și la grija față de alții (Smetana și Turiel, 2009). Într-un alt studiu, Gilligan a examinat raționamentele morale pe care femeile de vârstă adultă le fac într-un domeniu sensibil al vieții lor, și anume controlul sarcinii. Utilizând dileme morale care prezentau personaje feminine ce erau puse în această situație de viață destul de delicată, autoarea a intervievat 29 de femei care solicitaseră servicii de consiliere psihologică pentru întreruperea sarcinii. Participantele la studiu vorbeau despre laturile sensibile din punct de vedere moral ale deciziei de a păstra sarcina sau, dimpotrivă, de a o întrerupe, precum și despre modul în care ajungeau la deciziile lor. Potrivit lui Gilligan (1982), femeile care au participat la acest studiu au vorbit într-un limbaj moral distinct, din care s-a putut constata o anumită secvențialitate în dezvoltarea orientării și a raționamentelor morale (Tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Niveluri ale dezvoltării morale a femeilor  
(adaptare după Papalia și Wendkos-Olds, 1992)

| Niveluri                                             | Descriere                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>I. Orientarea spre propria supraviețuire</b>      | Femeia se concentrează asupra ei înseși și evaluează atent ce anume este practic și bine pentru ea.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| <i>Prima tranziție:</i><br>Egoism → responsabilitate | Femeia conștientizează conectarea cu alții și începe să se gândească la ce ar însemna o alegere responsabilă pentru alții (de exemplu, copilul încă nenăscut) și pentru ea însăși.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| <b>II. Bunătatea ca sacrificiu de sine</b>           | Înțelepciunea feminină convențională îi dictează orientarea către sacrificarea propriilor sale dorințe în favoarea trebuințelor altora. Femeia începe să ia în considerare modul în care alții gândesc despre ea. Se consideră responsabilă pentru acțiunile întreprinse de alții, în timp ce îi face pe aceștia responsabili pentru propriile sale alegeri. Femeia se află într-o poziție de dependență, una în care eforturile ei indirecte orientate către exercitarea controlului asupra altora și asupra situațiilor de viață se transformă în manipulare, uneori prin intermediul culpabilizării altora. |
| <i>A doua tranziție:</i><br>Bunătate → adevăr        | Femeia evaluează propriile decizii nu doar în funcție de modul în care alții vor reacționa în fața acestora, ci ținând cont și de propriile sale intenții și de consecințele acțiunilor sale. Femeia dezvoltă o nouă formă de judecată care ia în calcul propriile sale trebuințe, alături de cele pe care alții le au. Ea vrea să fie „bună” prin responsabilitatea pe care și-o asumă față de alții și, în același timp, vrea să fie onestă prin responsabilitatea față de ea însăși.                                                                                                                        |
| <b>III. Moralitatea non-violenței</b>                | Ridicând interdicția de a nu răni pe alții (inclusiv de a nu se răni pe sine) la valoarea unui principiu care guvernează toate judecățile morale și propriile sale acțiuni, femeia stabilește o „egalitate morală” între ea însăși și alții, astfel devenind capabilă să-și asume responsabilitatea pentru alegerile pe care le face atunci când se confruntă cu dileme morale.                                                                                                                                                                                                                                |

Participantele la studiul întreprins de către Gilligan au tins să evalueze moralitatea în termenii egoismului sau ai responsabilității față de ceilalți și față de ele însele, precum și în termenii obligației de a avea grijă de ceilalți și de a evita să rănească emoțional persoanele dragi. De asemenea, participantele la studiu au tins să vadă o femeie căreia îi pasă de ceilalți ca fiind responsabilă, în timp ce o femeie care nu ține cont de trebuințele celorlalți și îi rănește a fost evaluată ca fiind egoistă și imorală. Gilligan a concluzionat că, în timp ce bărbații tind să gândească mai mult în termenii abstracți ai dreptății și echității, femeile sunt predispuse să evalueze situațiile de viață ținând cont de responsabilitatea pe care o au față de alte persoane. Papalia și Wendkos-Olds (1992) au ilustrat foarte sugestiv punctele de vedere contrastante pe care le-au formulat L. Kohlberg și C. Gilligan despre moralitatea drepturilor și a echității, respectiv moralitatea responsabilității față de sine și alții. Cele două autoare au făcut apel la două istorioare anecdotice preluate din *Biblie*. Un exemplu din care transpare moralitatea abstractă a principiilor individuale de conduită (etica universală sau stadiul VI descris de Kohlberg) este povestea lui Abraham și Isaac: Abraham a fost gata să sacrifice viața fiului său, atunci când Dumnezeu i-a cerut-o, ca pe un semn al credinței pe care Abraham o avea în El. Un exemplu sugestiv pentru stadiul moralității feminine centrată pe grija și responsabilitatea față de trebuințele altora este femeia care i-a dovedit Regelui Solomon că ea era mama copilului, atunci când s-a hotărât să dea propriul copil unei alte femei, pentru a scăpa de sacrificarea acestuia. Considerarea perspectivei pe care femeile o au despre situațiile de viață puternic încărcate din punct de vedere moral ne permite să apreciem importanța pe care relațiile interpersonale semnificative și nevoia universală pentru compasiune și grijă o au pentru indivizii umani de ambele sexe.

Totuși, dovezile empirice care ar trebui să vină în sprijinul acestei diferențe de gen în domeniul orientării raționamentelor morale sunt, încă, neconcludente. Într-o metaanaliză mai recentă, Jaffee și Hyde (2000) au revizuit din punct de vedere cantitativ o mare parte dintre studiile efectuate pe problematica avută în vedere, urmărind să testeze ipoteza lui Gilligan, potrivit căreia bărbații și femeile diferă în ceea ce privește orientările pe care le utilizează pentru a judeca diverse situații de viață conotate moral. Datele au evidențiat o diferență modestă (în favoarea femeilor) în ceea ce privește orientarea spre grija față de alții ( $d_{\text{Cohen}} = 0.28$ ), respectiv o diferență mai scăzută (în favoarea bărbaților) în ceea ce privește promovarea dreptății ( $d_{\text{Cohen}} = 0.19$ ). Prin urmare, datele raportate în această metaanaliză nu au oferit suport pentru ipoteza lansată de către Gilligan.

#### 4. CONCLUZII

Viziunea pe care L. Kohlberg a avut-o despre dezvoltarea morală timpurie a generat o amplă dispută de ordin conceptual și metodologic. Însă dezbaterea a fost prodigioasă în ceea ce privește extinderile teoretice și inovațiile în domeniul evaluării raționamentului moral și a orientărilor explicative individuale din această sferă a cogniției umane.

Departe de a fi clarificată, problematica diferențelor de gen în dezvoltarea raționamentului moral și în orientarea morală de-a lungul vieții rămâne deschisă discuțiilor. Cel mai consistent punct de vedere a fost elaborat de către psihologul și eticianul american C. Gilligan care, în anul 1982, a publicat binecunoscuta sa carte. Viziunea autoarei se înscrie în domeniul mai larg al eticii în relațiile interpersonale. Potrivit lui Gilligan, bărbații și femeile vorbesc cu o „voce” diferită despre chestiunile de ordin moral. Moralitatea bazată pe argumentele în favoarea compasiunii și a grijii manifestată pentru alții (specific feminină) este distinctă de moralitatea care promovează dreptatea și respectarea legilor (tipic masculină). Totuși, cele două orientări morale sunt strâns conectate între ele. În anumite situații de viață, femeile și bărbații pot promova una sau alta dintre cele două perspective. Gilligan a vorbit despre etica bunătății și a grijii față de trebuințele altora ca despre o caracteristică tipică femeilor. Însă, atunci când se pune problema ca, prin acțiunile lor, să protejeze interesele și starea de bine ale persoanelor dragi (copii, parteneri de viață), bărbații pot gândi, de asemenea, în termenii grijii față de alții.

Ideile avansate de către Gilligan au generat un interes foarte mare din partea cercetătorilor. Unii autori au criticat munca sa, identificând anumite limite de ordin metodologic care reduc generalizabilitatea concluziilor la care Gilligan a ajuns investigând eșantioane de femei adulte. De altfel, rezultatele studiilor sale nu au fost confirmate de către cercetările de factură metaanalitică. Alți autori i-au reproșat faptul că, prin lucrările sale, a promovat o agendă antimascălină, cel puțin în ceea ce privește capacitatea morală. Totuși, există un acord unanim asupra faptului că teoria lui Gilligan a servit atât femeilor, cât și bărbaților, prin faptul că a schimbat perspectivele din care cele două sexe se priveau reciproc.

*Primit în redacție la: 11.11.2019*

#### BIBLIOGRAFIE

1. AL-ANSARI, E. M., *Effects of gender and education on the moral reasoning of Kuwait university students*, Social Behavior and Personality: An International Journal, **30**, 1, 2002, p. 75–82.
2. BAUMRIND, D., *Sex differences in moral reasoning: Response to Walker's (1984) conclusion that there are none*, Child Development, **57**, 2, 1986, p. 511–521.
3. BEE, H., *Psychologie du développement. Les âges de la vie*, Paris, Éditions du Renouveau Pédagogique, 1997.
4. BUSSEY, K., & MAUGHAM, B., *Gender differences in moral reasoning*, Journal of Personality and Social Psychology, **42**, 4, 1982, p. 701–706.
5. CALLO, T., *Pedagogia practică a atitudinilor*, Chișinău, Editura Litera, 2014.
6. DERRYBERRY, W. P., JONES, K. L., GRIEVE, F., & BARGER, B., *Assessing the relationship among Defining Issues Test scores and crystallized and fluid intellectual indices*, Journal of Moral Education, **36**, 4, 2007, p. 475–496.
7. FORD, R. M., & LOWERY, R. C., *Gender differences in moral reasoning: A comparison of the use of justice and care orientations*, Journal of Personality and Social Psychology, **50**, 4, 1986, p. 777–785.

8. GIBBS, J. C., ARNOLD, K. D., & BURKHART, J. E., *Sex differences in the expression of moral judgment*, Child Development, **55**, 3, 1984, p. 1040–1043.
9. GILLIGAN, C., *In a Different Voice: Women's conceptions of self and of morality*, Harvard Educational Review, **47**, 4, 1977, p. 481–517.
10. GILLIGAN, C., *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1982.
11. GILLIGAN, C., & ATTANUCCI, J., *Two moral orientations: Gender differences and similarities*, Merrill-Palmer Quarterly, **33**, 3, 1988, p. 223–237.
12. JAFFEE, S., & HYDE, J. S., *Gender differences in moral orientation: A meta-analysis*, Psychological Bulletin, **126**, 5, 2000, p. 703–726.
13. KOHLBERG, L., *The child as a moral philosopher*, Psychology Today, **2**, 4, 1968, p. 24–31.
14. KOHLBERG, L., *Moral stages and moralization: The cognitive-developmental approach*, în LICKONA, T. (Ed.), *Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues*, Holt, NY, Rinehart and Winston, 1976, p. 170–205.
15. KOHLBERG, L., *Essays on Moral Development (Vol. 1: The Philosophy of Moral Development)*, San Francisco, CA, Harper & Row, 1981.
16. KOHLBERG, L., *Essays on Moral Development (Vol. 2: The Psychology of Moral Development – The Nature and Validity of Moral Stages)*, San Francisco, CA, Harper & Row, 1984.
17. KOHLBERG, L., LEVINE, C., & HEWER, A., *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*, Basel, NY, Karger, 1983.
18. OLARU, B., *Folosirea dilemelor etice în psihologia morală. Investigații conceptuale și sugestii pentru o nouă metodologie*, în OLARU B., HOLMAN A. (Coord.), *Contribuții la psihologia morală: evaluări ale rezultatelor și noi cercetări empirice*, București, Editura Pro Universitaria, 2015, p. 11–24.
19. PAPALIA, D. E., & WENDKOS-OLDS, S., *Human Development* (5th ed.), New York, McGraw-Hill, Inc., 1992.
20. SHWEDER, R. A., MAHAPATRA, M., & MILLER, J. G., *Culture and moral development*, în KAGAN, J., & LAMB, S. (Eds.), *The Emergence of Morality in Young Children*, Chicago, IL, The University of Chicago Press, 1987, p. 1–83.
21. SMETANA, J. G., TURIEL, E., *Dezvoltarea morală în adolescență*, în ADAMS, G. R., BERZONSKY, M. D. (Coord.), *Psihologia adolescenței. Manualul Blackwell* (trad.), Iași, Editura Polirom, 2009, p. 283–300.
22. SNAREY, J. R., *Cross-cultural universality of social-moral development: A critical review of Kohlbergian research*, Psychological Bulletin, **97**, 2, 1985, p. 202–232.
23. THOMA, S. J., *Estimating gender differences in the comprehension and preference of moral issues*, Developmental Review, **6**, 2, 1986, p. 165–180.
24. WALKER, L. J., *Sex differences in the development of moral reasoning: A critical review*, Child Development, **55**, 3, 1984, p. 677–691.
25. WALKER, L. J., *Sex differences in moral reasoning*, în GEWIRTZ, J. L., & KURTINES, W. M. (Eds.), *Handbook of Moral Behavior and Development*, Hillsdale, NJ, Erlbaum, **2**, 1991, p. 333–364.
26. WALKER, L. J., DE VRIES, B., & TREVETHAN, S. D., *Moral Stages and moral orientations in real-life and hypothetical dilemmas*, Child Development, **58**, 3, 1987, p. 842–858.

## REZUMAT

Problematika diferențelor de gen în domeniul dezvoltării morale a suscitat o bogată literatură. În istoria cercetărilor axate pe această dimensiune, cartea *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development* publicată de către cercetătoarea americană C. Gilligan a reprezentat un moment de cotitură. Având o viziune socială și culturală puternic impregnată de orientarea feministă, Gilligan a pus într-o discuție critică teoria lui L. Kohlberg cu privire la stadiile universale ale

dezvoltării judecăților morale. Reproșându-i lui Kohlberg faptul că și-a construit abordarea pe un ansamblu de valori morale tipic masculine, Gilligan a oferit o argumentație atrăgătoare, potrivit căreia bărbații promovează moralitatea dreptății și a corectitudinii, atunci când decid ce fapte sau acțiuni sunt acceptabile din punct de vedere moral, în timp ce femeile se preocupă de moralitatea care evidențiază grija și compasiunea față de alții, respectiv responsabilitatea față de starea de bine a lor și a altora. Totuși, rezultatele studiilor empirice care au valorificat viziunea lui Gilligan nu sunt încă concludente. Această lucrare reia problematica diferențelor de gen în domeniul dezvoltării morale, analizând-o prin lentila contribuției lui C. Gilligan și a rezultatelor studiilor care au fost stimulate de lucrările acesteia.